

ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE ALE PROTEJĂRII DREPTURILOR OMULUI ŞI ELIMINAREA DISCRIMINĂRII PRIN INTERMEDIUL ORGANIZAȚIILOR OBŞTEŞTI

Teodor CÂRNAȚ,
doctor în drept, conferențiar universitar, director executiv al Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova

Recenzent: ***Ion GUCEAC,***
doctor habilitat în drept, profesor universitar (USM)

SUMMARY

In the Republic of Moldova there is a discrepancy between the provisions concerning human rights and their realization in practice. These problems come up because of the economic instability, corruption, lack of legal culture, moral degradation, things which lead to appearance of discrimination on different criteria. Human rights respect and exclusion of discrimination depends on correct application by the state, institutions, organizations and citizens the legal provision referring to human rights, same as good functioning of national and international bodies which activate in order to guarantee and protect human rights.

Drepturile omului reprezintă nu doar o realitate, ci şi o finalitate a întregii activități umane, care se realizează numai în prezența statului de drept. Scopul statului de drept este promovarea şi asigurarea drepturilor omului pentru toate persoanele, fără nici o discriminare bazată pe criterii ca: sex, rasă, naționalitate, origine etnică, cetățenie, origine socială, religie, convingeri, educație, limbă, opinii, apartenență politică, starea sănătății, vârstă, orientare sexuală, stare civilă, stare materială, boală cronică necontagioasă, infecție cu HIV/SIDA sau pe alte criterii sau semne individuale stabilite prin legislația națională cu privire la non-discriminare sau prin tratatele internaționale la care statul este parte.

Din punct de vedere conceptual, drepturile omului reprezintă un fenomen multiaspectual. În primul rând, drepturile omului pot fi tratate ca un sistem de idei, concepții despre lume bazate pe principiul umanismului. În al doilea rând, drepturile omului reprezintă modalitatea de apărare contra abuzurilor din partea statului, iar atunci când drepturile omului sunt violate în masă de către un stat este pus în funcțiune un sistem de presiuni de natură politică, economică, militară din partea comunității internaționale.

În concepțiile ştiințifice contemporane drepturile omului sunt cercetate de ştiințele umanitare, cum ar fi dreptul constituțional, filosofia, teoria generală a statului şi a dreptului, teologia, pedagogia, sociologia, politologia etc. Sursa de bază a drepturilor omului se găseşte în concepția dreptului natural care include idealurile libertății, echității, proprietății, precum şi principiul egalității tuturor în fața legii.

În ce ne priveşte, considerăm că drepturile omului nu sunt dăruite de către Dumnezeu şi nici de stat. Aceste drepturi aparțin omului în virtutea faptului că este om. Omul nu trebuie să mulțumească pentru drepturile sale nici puterii laice şi nici celei divine. Ele reprezintă esența naturii omului, de aceea se numesc naturale. Drepturile naturale ale omului nu necesită o reglementare juridică, ele există obiectiv şi nu depind de fiecare persoană ca purtător al lor. Asigurarea acestora nu este condiționată de existența anumitor circumstanțe, ele reprezentând componente obligatorii ale demnității umane. Drepturile omului sunt parte componentă a statutului uman. Statul nu-l poate lipsi pe om de drepturile sale, fiind în drept doar să-i limiteze anumite drepturi în baza Constituției sau a legilor în vigoare.

Dacă un individ are un drept, atunci puterea are obligația corespunzătoare dreptului individului. Astfel, dreptul omului este obligația statului de a face ceva, libertatea omului – prohibiția (interdicția) statului de a interveni într-o anumită sferă din viața acestuia (de ex., libertatea conştiinței). Drepturile omului reprezintă corelația dintre putere şi individ.[1] Obligațiile individului față de stat sunt determinate de felul de stat creat de acesta împreună cu semenii şi ce drepturi i-au transmis ei statului. Astfel, omul are drepturi şi libertăți indiferent dacă îşi asumă sau nu obligații. Statul poate să-l pedepsească, însă drepturile nu depind de aceasta.

Precum am menționat mai sus, drepturile omului izvorăsc din demnitatea umană, deoarece fiecare om reprezintă valoarea supremă în calitate de ființă înzestrată cu gândire, voință şi sentimente. Prin intermediul demnității aceste calități i se recunosc fiecărui om, indiferent de faptul ce gândeşte el despre sine sau cum este apreciat de cei din jur. Fiecare dintre noi avem demnitate, deoarece suntem oameni, iar drepturile omului servesc în calitate de apărător al demnității umane. Dacă drepturile omului nu pot apăra demnitatea umană, atunci apar cele mai negative fenomene ale societății: discriminarea în sensul larg al cuvântului (discriminarea directă, indirectă,

segregarea, hărțuirea etc.), intoleranța, rasismul, xenofobia, antisemitismul, tortura, tratamentele inumane şi degradante etc.

La această etapă este necesar să subliniem că nu există o definiție universală a drepturilor omului. Literatura atestă numeroase formulări, însă acestea sunt fie prea generale, fie prea unilaterale sau inexacte. Prin drepturi ale omului înțelegem, în general, drepturile inerente naturii noastre fără de care nu am putea trăi ca ființe umane. Ele izvorăsc din năzuința crescândă a oamenilor către o viață în care demnitatea şi valoarea fiecărei persoane trebuie să fie respectate şi protejate.[2]

În viziunea lui Veaceslav Zaporojan, drepturile omului sunt acele prerogative naturale, în temeiul cărora omul, conform voinței sale subiective, poate desfăşura o acțiune, pentru exercitarea unei valori umane, în scopul coexistenței sale în societate.[3] Prin drept (al omului) înțelegem o prerogativă în sens de posibilitate de acțiune. Existența unui drept al omului nu depinde de recunoaşterea sau garantarea acestuia de sistemele de drept naționale sau internaționale, originea drepturilor fiind naturală.

În opinia noastră, *drepturile omului sunt acele drepturi care aparțin ființei umane de la naştere, sunt inalienabile şi inerente fiecărui om în virtutea apartenenței lui la specia umană şi care sunt recunoscute universal.*[4]

În Republica Moldova există o discrepanță[5] între prevederile referitoare la drepturile omului şi realizarea lor practică. Aceste probleme apar din cauza instabilității economice, corupției, lipsei de cultură juridică, degradării morale, lucruri ce conduc la apariția discriminării pe diferite criterii. Respectarea drepturilor şi excluderea discriminării depinde atât de aplicarea corectă din partea statului, instituțiilor, organizațiilor, cetățenilor a prevederilor legale referitoare la drepturile omului, cât şi de buna funcționare a mecanismelor naționale şi internaționale de asigurare şi protejare a drepturilor omului.

În cursa privind protejarea drepturilor omului, pe lângă instituțiile statale, deseori se implică şi diferite instituții nestatale, care fac parte din societatea civilă. Dintre instituțiile nestatale ne vom opri mai amănunțit asupra *organizațiilor neguvernamentale*, care, în opinia noastră, la momentul de față sunt cele mai eficace în domeniul promovării şi respectării drepturilor omului şi prevenirii discriminării, chiar mai eficace decât unele instituții statale.

Creşterea numerică şi extinderea sferei activităților desfăşurate de organizațiile neguvernamentale în domeniul drepturilor omului, prevenirii şi combaterii discriminării îşi află explicația în numeroasele obiective pe care şi le fixează. Practica demonstrează că din numărul total al ONG-urilor înregistrate în Republica Moldova (peste 7000) activează *de facto* 10-15% din ele. O tendință actuală a ONG-urilor este localizarea lor preponderent urbană, cea mai mare parte avându-şi sediul în municipiul Chişinău. O explicație în acest sens ar fi dezvoltarea sectorului privat, prezența bazei materiale, a finanțelor ş.a. Termenul de *ONG* se referă la foarte multe organizații; unele din ele sunt constituite în mod oficial, altele neoficial, caracterizându-se în primul rând prin independență față de Guvern şi obiective ce nu țin de comerț, ci de relații umanitare şi de cooperare, străduindu-se să promoveze drepturile omului, să aline suferințele, să protejeze mediul ambiant etc. În categoria ONG-urilor nu se includ sindicatele, partidele politice, bisericile şi cooperativele distribuitoare de profit.[6]

O *organizație neguvernamentală* este un grup local, național sau internațional, cu personalitate juridică, care are un scop clar şi acțiuni vizibile, guvernat de un consiliu director autorizat să îi reprezinte pe membrii săi şi care nu aparține şi nu reprezintă un guvern. Este, de regulă, o organizație non-profit, fără afiliere cu orice entitate guvernamentală sau din sectorul privat sau cu orice partid politic. În vederea atingerii de către o țară a obiectivelor sale vizând pacea, democrația, buna guvernare, sănătatea, prosperitatea, egalitatea şi nondiscriminarea persoanelor ONG-urile sunt esențiale pentru o dezvoltare de succes.

Rolul organizațiilor neguvernamentale în mobilizarea opiniei publice pentru soluționarea unor probleme importante ale umanității, printre care încălcările grave şi masive ale drepturilor omului, este, indiscutabil, pozitiv. Ele s-au dovedit a fi, în cele mai dese cazuri, un important catalizator al deciziilor politice, menite să corecteze deficiențele existente pretutindeni în lume într-o sferă atât de complexă şi delicată cum sunt drepturile şi libertățile omului.

Conştiente de imensa responsabilitate ce le revine, majoritatea covârşitoare a organizațiilor neguvernamentale insistă asupra neutralizării rezultatelor activității lor în scopuri politice înguste, deoarece sursa de inspirație a acestor organizații o constituie individul şi drepturile sale inalienabile, dar nu interesele statelor, realizarea unei diplomații a popoarelor în materie de drepturi ale omului.[7] În cele ce urmează vom aborda probleme din domeniul garantării drepturilor omului constatate de către Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova.

Una dintre principalele activități ale Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova o constituie monitorizarea respectării drepturilor omului în Republica Moldova prevăzute de actele internaționale la care ea este parte, în special de CEDO, precum şi a celor prevăzute de legislația națională.

Monitorizarea nemijlocită a încălcărilor drepturilor omului se realizează în rezultatul informației acumulate din plângerile cetățenilor survenite în adresa CHDOM (90%), precum şi în rezultatul activității de acordare a asistenței juridice gratuite în orele de audiență (10%), activități realizate de juriştii CHDOM reuniți în activitatea Clinicii Juridice.

Analiza ratei lezării drepturilor omului şi a acțiunilor ilegale prin care acestea sunt prejudiciate se efectuează

prin sintetizarea informației sus-menționate, sistematizate prin înregistrarea în registre specializate de evidență cantitativă şi calitativă, ținute de membrii Clinicii Juridice a CHDOM.

Astfel, din activitatea realizată de juriştii CHDOM a constatat că de la începutul anului 2008 au fost încălcarte un şir de drepturi fundamentale, printre care putem menționa:

✓Dreptul la un proces echitabil (40,21%);

✓Interzicerea torturii, tratamentelor inumane sau degradante (11,41%);

✓Dreptul la un recurs efectiv (2,17%);

✓Dreptul la libertate şi siguranță (1,63%);

✓Dreptul la muncă şi la protecția muncii (3,8%);

✓ Dreptul la asistență şi la protecție socială (2,17%);

✓Dreptul la ocrotirea sănătății (32,06%);

✓Dreptul la proprietate privată şi protecția acesteia (3,26%);

✓Dreptul la secretul corespondenței (1,63%);

✓Dreptul la petiționare (2,17%);

✓Dreptul la libera circulație (0,54%).

Ținem să menționăm că, luând în considerație direcțiile politicii de protecție a unor categorii de persoane, printre care se numără deținuții aflați în penitenciare sau izolatoarele de detenție, care, în virtutea statutului lor social, sunt expuşi pericolului lezării continue a drepturilor fundamentale, majoritatea plângerilor soluționate de CHDOM parvin din instituțiile subordonate DIP, de aceea 80% din drepturile menționate ca fiind lezate în Republica Moldova se referă la categoria menționată de persoane.

Nerespectarea drepturilor omului se manifestă prin diferite categorii de acțiuni ilegale ce lezează şi cad sub incidența aceluiaşi drept fundamental încălcat, sesizat de CHDOM.

✓ *Încălcarea dreptului la un proces echitabil,* prevăzut de art. 6 al CEDO, se manifestă prin:

1. Prezența acțiunilor ilegale şi a greşelilor procedurale în timpul desfăşurării urmării penale şi examinării cauzei în instanțele naționale (70,27%);

2. Calificarea greşită a faptei infracționale (10,81%);

3. Încălcări privind aplicarea liberării condiționate înainte de termen conform art. 91 C. pen. RM (4,05%);

4. Calcularea greşită a termenului pedepsei de privațiune de libertate (4,05%);

5. Încălcarea prevederilor privind aplicarea amnistiei (4,05%);

6. Neexecutarea hotărârilor judecătoreşti (1,35%);

7. Tragerea repetată la răspundere penală a persoanei pentru săvârşirea aceleiaşi fapte infracționale (1,35%).

✓*Încălcarea art. 3 al CEDO* ce prevede *interzicerea torturii şi tratamentelor inumane sau degradante* poate fi clasificată prin existența a două categorii de încălcări în dependență de etapa procesuală de apariție a lezării, referindu-ne anume la aplicarea torturii sau tratamentelor inumane sau degradante la etapa desfăşurării urmăririi penale şi la etapa executării pedepsei în penitenciarele din Republica Moldova.

I. Încălcarea art. 3 al CEDO, la etapa urmăririi penale (33,33%):

1. de către colaboratorii organelor de urmărire penală şi poliție (85,71%);

2. de către colaboratorii CCCEC (14,28%).

II. Încălcarea art. 3 al CEDO în penitenciare (71,42%):

1. de către deținuți (53,33%);

2. de către colaboratorii penitenciarului (46,66%).

✓*Încălcarea dreptului la un recurs efectiv* prevăzut de art. 5 al CEDO a avut loc prin următoarele acțiuni ilegale:

1. Respingerea cererii de chemare în judecată privind neaplicarea legii mai blânde (33,33%);

2. Informarea falsă intenționată de către colaboratorii procuraturii care au cauzat respingerea de către judecată a cererii privind contestarea acțiunilor ilegale ale reprezentanților organelor de poliție şi ale procuraturii (66,66%).

✓*Încălcarea dreptului la libertate şi siguranță,* prevăzut de art.5 al CEDO s-a manifestat prin:

1. Reținerea administrativă ilegală (33,33%);

2. Reținerea ilegală aplicată de către organele de urmărire penală (66,66%).

✓*Încălcarea dreptului la muncă şi la protecția muncii*, prevăzut de art. 7 al Pactului internațional privind Drepturile Economice, Sociale şi Culturale şi de art. 43 din Constituția Republicii Moldova, poate fi clasificată în două categorii după subiecții care invocă încălcarea acestui drept:

I. Persoane care ispăşesc pedeapsa cu închisoarea (77,77%):

1. Neachitarea ilegală a salariului (14,28%);

2. Neaplicarea zilelor înlesnite de muncă (28,57%);

3. Refuzul ilegal de angajare la muncă (28,57%);

4. Condiții de muncă inumane, antisanitare şi nesatisfăcătoare (14,28%).

II. Persoane aflate în libertate, fără antecedente penale (22,22%):

1. Concediere ilegală (50%);

2. Neachitarea ilegală a salariului (50%).

✓*Încălcarea dreptului la asistență şi la protecție socială*, prevăzut de art. 9 al Pactului internațional privind Drepturile Economice, Sociale şi Culturale şi de art. 43 din Constituția Republicii Moldova, se manifestă prin:

1. Neacordarea asistenței medicale obligatorii (25%);

2. Calcularea greşită a limitei de vârstă pentru acordarea pensiei (25%);

3. Calcularea greşită a cuantumului pensiei pentru limita de vârstă (25%);

4. Neachitarea pensiei de invaliditate persoanelor aflate în detenție (25%).

✓ *Încălcarea dreptului la ocrotirea sănătății*, prevăzut de art. 12 al Pactului internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale și de art. 36 din Constituția Republicii Moldova, poate fi clasificată în dependență de statutul persoanei ca fiind deținut în instituțiile DIP sau persoană aflată în libertate, după cum urmează:

I. Persoane aflate în detenție în instituțiile specializate ale DIP (închisori și izolatoare de urmărire penală) (98,3%):

1. Condiții inumane de detenție (70,68%);

2. Asistență medicală nesatisfăcătoare (29,31%).

II. Persoane aflate în libertate (1,69%):

1. Incompetența medicilor care au cauzat daune sănătății umane (100%).

✓ *Încălcarea dreptului la proprietate privată și protecția acesteia*, prevăzut de art. 46 din Constituția Republicii Moldova – prin:

1. sechestrarea ilegală a bunurilor persoanei (33,33%);

2. redobândirea bunurilor însușite ilegal de alte persoane (66,66%).

✓ *Încălcarea secretului corespondenței*, prevăzut de art. 30 al Constituției Republicii Moldova – prin verificarea corespondenței deținuților, primite sau expediate, de către colaboratorii penitenciarelor (100%).

✓ *Încălcarea dreptului la petiționare,* prevăzut de art. 52 al Constituției Republicii Moldova – prin interzicerea adresării plângerilor de către condamnați în mod direct, prin aplicarea pedepselor fizice și a constrângerii psihice de către colaboratorii penitenciarelor (100%).

✓ *Încălcarea dreptului la libera circulație*, prevăzut de art. 27 al Constituției Republicii Moldova – prin aplicarea taxelor vamale exagerate de către autoritățile transnistriene la trecerea „hotarului" din Republicii Moldova în Transnistria, fiind o încălcare continuă.

Din cele expuse putem concluziona că, indiferent de apartenența persoanei la o anumită categorie socială, încălcarea drepturilor fundamentale este esențială și produce daune moral-materiale estimabile pentru fiecare cetățean. Cert este faptul că în Republicii Moldova persoanele aflate în detenție sunt o categorie vulnerabilă care necesită o protecție sporită din partea instrumentelor legale naționale și internaționale, deoarece în mare pare drepturile acestor persoane nu se respectă, fiind necesară crearea unor condiții prielnice pentru îmbunătățirea situației lor, în perspectiva unei reintegrări sociale reușite. În procesul de realizare a activității de apărător al drepturilor omului ONG-urile se întâlnesc cu mai multe obstacole. Din practica Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova am constatat mai multe obstacole în procesul apărării drepturilor omului:

1. Atacurile asupra unor colaboratori ai CHDOM din partea unor criminali. Aceste atacuri până în prezent nu au fost cercetate de către colaboratorii organelor de drept.

2. Împiedicarea membrilor CHDOM de a-şi realiza angajamentul de apărători ai drepturilor omului din partea colaboratorilor organelor de drept, îndeosebi a angajaților DIP, sub pretextul că ei luptă cu crima organizată, terorismul, asigură secretul de stat; imposibilitatea de a asigura securitatea colaboratorilor CHDOM etc.

3. Organele statale înțeleg neadecvat noțiunea de societate civilă, rolul ei şi legătura ce există între CHDOM şi societatea civilă, organele statale.

4. Puterea statală încearcă să controleze ONG-urile, inclusiv să controleze CHDOM. Din cauza că CHDOM critică acțiunile greşite ale statului, acesta este izolat, nu i se acordă posibilitatea de a-şi onora activitatea de apărător al drepturilor omului.

5. Obstacole sunt legate şi de procedura de înregistrare şi reînregistrare a ONG-urilor. Modificările la statutul CHDOM au durat doi ani.

6. Sunt create ONG-uri docile puterii de stat. Cu aceste ONG-uri şi colaborează statul.

În temeiul celor relatate recomandăm:

1. Statul să apere membrii ONG-urilor care sunt adevărați apărători ai drepturilor omului.

2. Să creeze condiții prin care ONG-urile ar exercita monitorizarea respectării drepturilor omului.

3. Să asigure accesul ONG-urilor la informație şi să asigure libertatea întâlnirilor cu victimele încălcării drepturilor omului.

4. Să creeze instituții independente de apărători ai drepturilor omului, cum ar fi Ombudsmanii specializați.

5. Să armonizeze legislația națională cu standardele internaționale la capitolul protecția drepturilor membrilor ONG-urilor, care apără drepturile omului.

6. Să informeze corect, obiectiv şi la timp populația privind încălcările drepturilor omului.

7. Să creeze instituții media independente ce ar reflecta în masă încălcările drepturilor omului depistate de ONG-uri.

Note:

[1] *A se vedea:* T. Cârnaț, M. Cârnaț. *Protecția juridică a drepturilor omului.* – Chişinău: Reclama, 2006, p. 36-39.

[2] *A se vedea:* www.cnaa.acad.md. L. Ciubuc. *Drepturile omului: aspecte juridico-filosofice:* Teză de doctor în drept. – Chişinău, p. 43.

[3] *A se vedea:* www.cnaa.acad.md. V. Zaporojan. *Protecția drepturilor fundamentale în justiția constituțională a Republicii Moldova:* Teză de doctor în drept. – Chişinău, p. 11.

[4] *A se vedea:* T. Cârnaț, M. Cârnaț. *Protecția juridică a drepturilor omului.* Ediție nouă, revăzută şi adăugată. – Chişinău: Reclama, 2006, p. 40.

[5] Această discrepanță o putem constata din rapoartele anuale ale Centrului pentru Drepturile Omului din Moldova, www.ombudsman.md; rapoartele, comunicatele de presă ale ONG-urilor ce apără drepturile omului, www.humanrights.md.

[6] P. Garbunenco, N. Izdebschi, T. Sineaeva, I. Trombițki. *Pentru ce şi cum se creează Asociațiile obşteşti*. Ediția a II-a. – Chişinău, 2001, p. 10.

[7] A. Năstase. *Drepturile omului. Religie a sfârşitului de secol*. – Bucureşti, 1992, p. 94.